

DOI 10.33930/ed.2019.5007.18(11-12)-2

УДК 378.01:37.015 (477)

ПРЕДМЕТНЕ ПОЛЕ ІНСТИТУЦІЙНОЇ ОСВІТИ: СМИСЛ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

THE SUBJECT FIELD OF INSTITUTIONAL EDUCATION: THE SENSE AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT IN UKRAINE

I. O. Morduyc

Актуальність теми дослідження. Розвиток сучасного інформаційного світу, зміна соціально-політичних, культурних, економічних цінностей в багатьох відношеннях обумовлені процесом піднесення парадигми інституціональних перетворень. Небезпідставно цінним вважається вплив інституціоналізму на всі сфери життя суспільства, зокрема сферу освіти. Знаковості та масштабності активному прогресуючому розвитку інституційної освіти додає, насамперед, той факт, що в її основі лежать глибинні тренди сучасної філософії освіти – зрушення в її змістовному наповненні, науковому баченні сутнісних основ педагогічного та соціально-культурного процесу. В цих умовах унеобхіднюється завдання визначення концептуальних основ вітчизняної теорії інституційної освіти.

Постановка проблеми. В ситуації зростання ролі філософських досліджень з вивчення напрямків розвитку сучасної освіти в контексті суспільства знань актуалізується завдання вияснити, яким чином відбувається формування і розвиток інституційної освіти в Україні, її імплементація в теорію навчального процесу, перетворення його відповідно до вимог глобальної цивілізації.

Urgency of the research. The development of the modern information world, the change in socio-political, cultural, and economic values are caused by the process of raising the paradigm of institutional transformations in many respects. The influence of institutionalism on all spheres of society, in particular on education, is considered to be unreasonably valuable. The significance and scale of the active progressive development of institutional education are added, first of all, by the fact that it is based on the deep trends of modern philosophy of education – a shift in its content, in the scientific vision of the essential foundations of the pedagogical and socio-cultural process. Under these conditions, it becomes necessary to determine the conceptual foundations of the domestic theory of institutional education.

Target setting. In the situation of the growing role of philosophical research in studying the directions of modern education development in the context of a knowledge society, the task of finding out how the formation and development of institutional education in Ukraine is going on, its implementation in the theory of the educational process, and its transformation in accordance with the requirements of global civilization is actualized.

Аналіз досліджень і останніх публікацій.

Проблематика інституційної освіти вирішується в контексті загальної теорії інституціоналізму. Його класичну основу складають праці американських дослідників Т. Веблена, Дж. Коммонса, У. Мітчелла. До першої генерації ранніх американських інституціоналістів належать Дж. Дьюї, Дж. М. Кларк, Е. Богарт, а пізніше Дж. К. Гелбрейт, Р. Л. Хайлбронер, Е. Дюркгейм, К. Поланьї. Новий інституціоналізм, насамперед в галузі економічної науки, представляють Р. Коуз, Д. Норт та Р. Фогель. В українській науці проблеми інституціоналізму розробляють А. С. Гальчинський, Т. В. Гайдай, А. О. Маслов. Проблеми інституційної освіти знаходяться в центрі уваги Н. Фергюсона, В. Г. Кременя, В. П. Андрущенко, О. П. Кивлюк та ін. Разом з тим поза увагою дослідників залишився аналіз проблеми впливу основних факторів на становлення інституційної освіти.

Постановка завдання. У зв'язку з динамікою зростання впливу інституційної теорії на розвиток і зміну параметрів соціально-економічного, політичного і культурного життя, що обумовлює зміну парадигм мислення, ціннісних основ епістемології, трансформуючи тим самим освітні технології, способи виховання і формування особистості, породжені інформаційною епохою, завдання даної статті полягає в аналізі сутності інституційної освіти як фактору становлення нової соціокультурної, політичної та інтелектуальної реальності,

Actual scientific researches and issues analysis.

The problems of institutional education are solved in the context of the general theory of institutionalism. Its classical basis is the works of American researchers T. Veblen, J. Commons, W. Mitchell. The first generation of early American institutionalists includes J. Dewey, J. M. Clark, E. Bogart, and later J. K. Galbraith, R. L. Heilbroner, D. É. Durkheim, K. P. Polanyi. New institutionalism, primarily in the field of economic science, is represented by R. Coase, D. North, and R. Fogel. In Ukrainian science, the problems of institutionalism are being developed by A. S. Halchynskiy, T. V. Haidai, and A. O. Maslov. Problems of institutional education are the focus of research by N. Ferguson, V. H. Kremen, V. P. Andru-shchenko, O. P. Kyvliuk, et al. At the same time, the analysis of the problem of the influence of the main factors on the institutional education formation remained outside the field of view of researchers.

The research objective. With regard to the growth dynamics of the institutional theory influence on the development and change in the parameters of socioeconomic, political, and cultural life, which leads to a change in the paradigms of thinking, the value foundations of epistemology, thereby transforming educational technologies, methods of education and personality formation born of the information age, the objective of this paper is to analyze the essence of institutional education as a factor in the formation of a new sociocultural, political, and intellectual reality, the features of which are determined by the creativities of cognition,

особливості якої визначаються креативами пізнання, сприйняття і розуміння.

Виклад основного матеріалу. Розвиток сучасної цивілізації засвідчує визначальну роль в її прогресивному поступі інституцій. Вони визначили відмінність західної цивілізації від іншого світу. Підтвердженням інституційних переваг Заходу стала проведена ним рання індустріалізація. Генеза та формування інституціоналізму за своєю ідейною та концептуально-методологічною спрямованістю відбувається як процес, альтернативний неокласиці в контексті світової гетеродоксії, яка швидко розповсюджувалася в суспільній науці. Виокремлення інституційної освіти в якості окремого напрямку соціокультурної діяльності обумовлено фактором диференціації інституційної теорії в цілому. Особливістю інституційної освіти є її орієнтація на індивіда і перетворення його на особистість. Зміст інституційної освіти розкривається через аналіз інституту, в який входить сукупність усталених звичаїв, традицій, способів мислення, поведінкових стереотипів індивідів та соціальних груп. Динаміка соціально-політичних, економічних перетворень в Україні вимагає перегляду основ вітчизняної освіти і визначити перспективи її розвитку в XXI столітті в контексті інституціоналізму.

Висновки. Одна з найважливіших теоретико-методологічних змін в структурі гуманітарного знання є процес активного розвитку аналітико-дискурсивного потенціалу концепції

perception, and understanding.

Statement of basic materials. The development of modern civilization attests to its decisive role in the progressive development of institutions. They identified the difference between Western civilization and the rest of the world. Confirmation of the institutional advantages of the West was its early industrialization. The genesis and formation of institutionalism in its ideological and conceptual-methodological orientation occurs as a process alternative to neoclassic in the context of world heterodoxia, which quickly spread in social science.

Highlighting institutional education as a separate area of sociocultural activity is determined by the factor of differentiation of institutional theory as a whole. A feature of institutional education is its orientation toward the individual and his/her transformation into a personality. The content of institutional education is revealed through the analysis of the institution, which includes a set of established customs, traditions, ways of thinking, behavioral stereotypes of individuals and social groups. The dynamics of socio-political, economic transformations in Ukraine requires a review of the foundations of national education and determination of the prospects for its development in the 21st century in the context of institutionalism.

Conclusions. One of the most important theoretical and methodological changes in the structure of humanitarian knowledge is the process of active development of the analytical and the discursive

інституціоналізму. Дослідна програма інституціоналізму увібрала в себе основні структурні елементи неокласики, яка орієнтує на пріоритет інтересів індивіда. В їх контексті відбувається процес становлення інституційної освіти. В її основі лежить поняття інституції, пов'язаної з культурним та ментальним розвитком народу. Для українського інституту освіти принципово важливим є визначення цільових установок, її ціннісних основ і предметного змісту. Сутність інституційної освіти полягає в тому, що вона є результатом комплексного міждисциплінарного підходу і системного аналізу сучасного навчального процесу.

Ключові слова: інституційна освіта, культура, суспільство, менталітет, навчання, система, цінності.

potential of the institutionalism concept. The research program of institutionalism has incorporated the basic structural elements of neoclassicism, which focuses on the priority of the interests of the individual. In their context, the process of institutional education is taking place. It is based on the concept of an institution related to the cultural and mental development of a people. For the Ukrainian institute of education, it is fundamentally important to determine the goals, its value bases and subject content. The essence of institutional education is that it is the result of a comprehensive interdisciplinary approach and a systematic analysis of the modern educational process.

Keywords: institutional education, culture, society, mentality, learning, system, values.

Актуальність теми дослідження. Динамічний поступ сучасного інформаційного світу, зміна соціально-політичних, культурних і ціннісних основ життя в багатьох відношеннях обумовлені процесом піднесення парадигми інституціональних перетворень. Загально визнаним є факт впливу інституціоналізму на всі сфери життя суспільства, зокрема сферу освіти. Знаковості та масштабності активному прогресуючому розвитку інституційної освіти додає насамперед той факт, що в її основі лежать глибинні перетворення сучасної теорії освіти – зрушення в її змістовному наповненні, науковому баченні сутнісних основ педагогічного та соціально-культурного процесу. В цих умовах унеобхіднюється завдання визначення концептуальних основ вітчизняної теорії інституційної освіти.

Постановка проблеми. Гуманітарні науки сьогодні характеризуються зростанням ролі філософських досліджень по вивченню напрямків розвитку сучасної освіти в контексті суспільства знань. В результаті актуалізується завдання виявити, яким чином відбувається формування і розвиток інституційної освіти в Україні, її

впровадження в теорію і практику навчального процесу, відповідно до вимог глобальної цивілізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика інституційної освіти вирішується в контексті загальної теорії інституціоналізму. Його класичну основу складають праці американських дослідників Т. Веблена, Дж. Коммонса, У. Мітчелла. До першої генерації раних американських інституціоналістів належать Дж. Дьюї, Дж. М. Кларк, Е. Богарт, а пізніше Дж. К. Гелбрейт, Р. Л. Хайлбронер, Е. Дюркгейм, К. Поланьї. Новий інституціоналізм, насамперед в галузі економічної науки, представляють Р. Коуз, Д. Норт та Р. Фогель. В українській науці проблеми інституціоналізму розробляють А. С. Гальчинський, Т. В. Гайдай, А. О. Маслов. Проблеми інституційної освіти знаходяться в центрі уваги Н. Фергюсона, В. Г. Кременя, В. П. Андрущенка, О. П. Кивлюк та ін. Разом з тим поза увагою дослідників залишилося вивчення проблеми впливу основних факторів на становлення інституційної освіти у вітчизняному освітньому просторі.

Постановка завдання. У зв'язку з динамікою зростання впливу інституційної теорії на розвиток і зміну параметрів соціально-економічного, політичного і культурного життя, що обумовлює зміну парадигм мислення, ціннісних основ епістемології, трансформуючи тим самим освітні технології, способи виховання і формування особистості, породжені інформаційною епохою, завдання даної статті полягає в аналізі сутності інституційної освіти як фактору становлення нової соціокультурної, політичної та інтелектуальної реальності, особливості якої визначаються креативами пізнання, сприйняття і розуміння.

Виклад основного матеріалу. З точки зору англійського історика Н. Фергюсона, головна відмінність західної цивілізації від іншого світу – його інститути. Західна Європа наздогнала Китай, який в XV столітті мав технологічні, культурні, демографічні та інші переваги, зокрема тому, що її політика і економіка були “в більшій мірі конкурентними”. Європейські країни досягли успіхів в адміністративному і військовому відношенні тому, що мережа, завдяки якій здійснилася наукова революція, склалася в християнському світі, а не в мусульманському. Бувші північноамериканські колонії досягли більших успіхів за південноамериканські тому, що англійські поселенці на Півночі вибрали такі “відносини власності” і такий спосіб “політичного представництва”, які суттєво відрізнялися від принесених в Південну Америку іспанцями і португальцями. В Північній Америці діяв режим “вільного доступу”, на противагу “обмеженому”, за якого суспільством управляють в інтересах замкнених еліт, які одержували економічну ренту [6, с. 45-46].

Таким же чином швидка і комплексна індустріалізація Заходу відобразила його інституційні переваги. Завдяки сформованим інститутам навіть після того, як промислова технологія стала майже повсюдно доступна, відмінності між Заходом та іншим світом збереглися і навіть посилилися. Європейський або північноамериканський робітник на стандартизованому обладнанні міг працювати продуктивніше за своїх східних колег, а його роботодавець швидше примножувати капітал. Інвестиції в науку, охорону здоров'я і народну освіту приносили значні дивіденди. А в тих країнах, де таких інвестицій не робили, люди залишалися бідними [6, с. 46].

Безумовно, технологічний успіх західного суспільства пояснюється перетворенням науки в соціальний інститут. Це означає її розмах і організацію, що привело до створення стрункої картини природних і соціальних явищ. Одночасно, відбувся перехід від невеликої кількості “вибраних” мудреців, які сакралізували свої заняття наукою (як Піфагор), до співдружності вчених, які спиралися в першу чергу на “експериментальний метод дослідження”. Загальне прийняття “експериментального методу відкривало для сотень і тисяч спеціалістів можливість збирати одержувані знання в єдиний інформаційний фонд, яким могли користуватися всі науки” [5, с. 292].

Таким чином, західне суспільство, спираючись на новосформовані інституційні основи як “правила гри” (Д. Норт), “основні політичні, соціальні, правові норми, які є базою для виробництва, обміну та споживання” [4, с. 145], на відміну від всіх інших суспільств, зуміло створити фундамент для “співробітництва вчених з різних областей знання в накопиченні величезних об'ємів перевіреного і організованого знання, на надійність якого можна було покластися” [5, с. 292-293], – зазначають Н. Розенберг і Л. Бірцделл.

В організації західної науки, поряд з демократичними принципами проведення досліджень, важливу роль відіграв інститут освіти, система якої була спрямована на безпосередню участь в професіоналізації знань. Такого роду знання активізували “удосконалення промислових технологій, для яких, в свою чергу, потрібно поступлення нових ідей, які обумовлюють інновації. А вони означають перетворення ідей в машини, верстати, фабрики тощо” [5, с. 297]. Наукові аспекти інноваційного процесу на Заході забезпечувалися за рахунок швидкого зростання як числа дослідницьких лабораторій, так і університетів, складових інституту освіти.

Не викликає сумніву, що однією з найвагоміших та найвизначальніших теоретико-методологічних змін у структурі гуманітарного знання є процес активного розвитку аналітико-

дискурсивного потенціалу концепції інституціоналізму. Масштабності всебічному розвитку інституціоналізму додає факт знаходження в його основі глибинних трендів сучасної теорії взагалі – трансформації в її структурній організації, зміні функцій, наукового світобачення та смислів пізнання. Всі вказані процеси відбуваються на фоні модернізації та диференціації власне самої інституційної теорії, її дослідницьких напрямків. В тому числі в напрямку аналізу проблем інституційної освіти, становлення якої обумовлено соціальною динамікою сучасного світу.

Зазначимо, що історично першою формою інституціоналізму як наукової концепції був “традиційний інституціоналізм”, апогей якого припав на кінець XIX – першу половину XX століття. Початок формування й розвиток інституційної теорії в цей період здійснювався в якості радикальної теоретико-методологічної альтернативи тогочасній соціальній, гуманітарній науці. Як зазначає Т.В. Гайдай, “генезис та формування інституціоналізму за своєю ідейною та концептуально-методологічною спрямованістю відбувалися як процес, альтернативний неокласиці в лоні світової гетеродоксії, яка швидко розповсюджувалася в суспільній науці” [1, с. 66]. Традиційний інституціоналізм ділиться на ряд течій – технократичну, юридичну і емпірико-прогностичну. До розробки інституційної проблематики (дослідження інституцій) та використання інституційного аналізу зверталися як економісти (Т. Веблен, У. Мітчелл, Дж. Коммонс, Р. Хайлбронер), так і соціологи (Е. Дюркгейм, К. Поланьї та ін.).

В останні десятиліття XX століття відбувається оновлення інституціоналізму, який постає “надзвичайно широкою інтелектуальною сферою, що обумовлено розширенням меж соціально-економічного аналізу в ході вивчення інституцій у площині міждисциплінарного перетину з іншими суспільними науками”. З іншого боку – “вивченням сукупності суспільних інституцій у їх генезисі, функціонуванні та еволюції” [1, с. 90].

Виокремлення інституційної освіти в якості окремого факту соціально-культурного життя обумовлено фактом структурування інституційної теорії в цілому. Широкий спектр класифікаційних підходів, що характеризують інституційну освіту, мають як сутнісні, так і чисто формальні відмінності. Існуючі класифікаційні розбіжності носять як онтологічний (об’єктивно-предметне розгалуження), так і гносеологічно (методологічна розгалуженість) обумовлений характер. Вони зустрічаються як серед представників різних течій інституціоналізму, так і його дослідників. Насамперед тих, хто включає в простір своїх досліджень предмет інституційної освіти.

Для розуміння суті інституційної освіти потрібно враховувати філософсько-методологічні установки інституційної теорії загалом.

Вони мають витоки у філософській системі Д. Юма, який, здійснивши кореляцію економіки, права і етики, “заснував єдність цих трьох соціальних наук, яка базується на принципі рідкості та результуючого конфлікту інтересів, на протигагу Адаму Сміту, який ізолював економіку від інших наук, передбачаючи божественне провидіння, земне багатство та результуючу гармонію інтересів” [1, с. 98].

Важливо враховувати, що в процесі свого становлення в якості власної філософської основи традиційний інституціоналізм прийняв евристичні ідеї прагматизму. Як відомо, інтелектуальне лідерство у формулюванні вихідних положень філософії прагматизму займає американський вчений Ч. Пірс. Серед його популяризаторів і послідовників особливе місце належить філософу і педагогу Дж. Дьюї, якого по праву відносять до представників інституційної освіти [1, с. 99].

Про це свідчить його характеристика трансформації людини в історичному процесі. Підкреслюючи як доцільність визнання цінність уроків минулого, Дж. Дьюї наголошує, що “практичні і теоретичні акценти на мінливих імпульсах людської істоти, які відрізняють людей один від одного, проявляючись в ініціативі, творчості і енергійній активності, є цінностями, неминучі і обов’язкові в наявності і при будь-якому соціальному порядку в майбутньому” [2, с. 206]. Визначальна роль в становленні цього порядку належить інституту освіти, порівняно з якою жоден з інших інститутів – церква, право, держава тощо “не міг стати перепорою для наступаючих великих змін” [2, с. 206].

Виходячи з філософсько-методологічних засад інституціоналізму, можна вважати особливістю інституційної освіти її орієнтацію на індивіда, перетворення його на особистість. В цьому її відмінність від методологічного індивідуалізму (одного з джерел інституціоналізму), для якого індивід є вихідною, найменшою, неподільною частиною суспільства, певної соціально-економічної і культурної спільноти. В такій якості він є основою й точкою відліку для дослідження типових людських дій, поведінки, здійснення соціальних виборів та їх результатів. Методологічному індивідуалізму протистоїть методологічний принцип холізму, для якого “поведінка індивідів пояснюється характером соціальної системи, елементами якої виступають соціальні цінності, наділені якісними характеристиками, відмінними від характеристик індивідів, які входять до їх складу. Тому динаміка соціальних систем та соціальних спільнот вважається незалежною від поведінки індивідів, не редукується до її індивідуальних складових” [1, с. 105]. Власне, це має безпосереднє відношення до освіти традиційної, зокрема індустріальної епохи, орієнтованої не на формування особистості, а індивіда, потрібного для виконання тих чи інших функцій.

Дослідна програма нового інституціоналізму увібрала в себе основні структурні елементи “жорсткого ядра” неокласики, яка орієнтує на ендогенний характер переваг індивідів, їх максимізуючу цілераціональну поведінку, орієнтовану на мінімізацію витрат та максимізацію результату. З позицій методологічного індивідуалізму соціальні процеси розкриваються представниками нової інституційної теорії через пріоритет інтересів, потреб, мотивів поведінки та економічного вибору окремих соціальних суб’єктів, а вже з них виводиться інтерпретація інституцій та інституційних змін. Для освіти вказана особливість має особливе значення. Адже, незважаючи на “тверду віру” в здатність індивідів до самоуправління, потрібно все ж таки враховувати, – зазначає Дж. Дьюї, – що “це тільки здатність, а не досконалий вроджений дар, і єдиним засобом для перетворення такої здатності в дійсність є всезагальна освіта” [2, с. 165].

У своїх міркуваннях Дж. Дьюї стверджує, що освіта є “порятунком”, “ноєвим ковчегом”, без якого людство “поглине потоп”. Але з появою нових соціальних інститутів постає завдання, яке “прийняло навіть більш актуальну і складну форму, – поставити ці інститути на службу демократичному суспільству, демократичному образу життя” [2, с. 165]. Оскільки в центрі демократичного способу життя, його цінностей знаходиться людина, то це означає її спрямованість на реалізацію своїх інтересів.

Дане положення повертає нас до в’яснення вихідної категорії інституційних досліджень – інституції. Вона – основний об’єкт, “аналітичний інструмент”, центральне поняття інституційної теорії. З точки зору лауреата Нобелівської премії (1074) Ф. фон Гаєка, інституції утворюються декількома типами правил, що структурують взаємодію між людьми і таким чином забезпечують узгодженість їх очікування. “...Підкоряючись певним правилам поведінки, – зазначає Ф. фон Гаєк, – ми вписуємось у гігантську систему інституцій та традицій: економічних, правових та моральних...” [8, с. 29]. “Різні структури, традиції, інституції та інші компоненти цього соціального порядку, продовжує далі автор, виникали поступово як варіації тих чи інших способів поведінки” [8, с. 32]. Генезис та подальший розвиток інституцій пов’язаний з цивілізаційним та культурним розвитком націй. Отже, і людини.

Таким чином, під інституцією розуміється переважно сукупність усталених звичаїв, традицій, способів мислення та поведінкових стереотипів індивідів, соціальних груп та суспільства в цілому. Це – вироблені попереднім соціальним та культурним розвитком і успадковані наступними його етапами “усталені ментальні та поведінкові зразки, релігійні норми, національна самобутність, традиції, що регулюють, унормовують на звичаєвому та правовому рівні людську взаємодію” [1, с. 142-143]. В даному

контексті мова йде про національні, ментальні особливості людини або спільноти, виховані, сформовані впродовж тривалого часу під впливом культурних, етнічних, релігійних, моральних та інших чинників.

Одним з найважливіших структурних елементів інституції є поняття “ментальності”, уведене в науковий обіг гуманітарного знання інтелектуальними зусиллями французьких вчених-істориків, представників школи “Анналів”, Л. Февром, М. Блоком, Ф. Броделем, Р. Мандру та ін.. Вони розробляли історико-психологічний та соціально-антропологічний напрямки інституції. Під ментальністю ними розуміється сукупність “глибинних соціально-психологічних цінностей, установок, реакцій, що формують способи “бачення” і розуміння світу, уявлень людей, які належать до тієї або іншої національної, культурної, історичної спільноти... А також способи мислення, повсякденний образ індивідуальної і колективної спільноти” [1, с. 143].

Інституції як усталені навички мислення (Т. Веблен), “переважаючий і стійкий спосіб мислення чи дії”, “низки суспільних звичаїв” (У. Гамільтон) визначають “процедури”, “звичаї”, тобто соціальні рамки, стандарти рутини, які забезпечують соціально-економічне, культурне функціонування суспільних груп, соціальних спільнот, суспільства в цілому [1, с. 153].

Інституції утворюють на тривалий час суспільний порядок, устрій. Ствердження інституту освіти був надзвичайно важливим “стрибком” в історії людства. В його основі знаходяться як мінімум три кардинальних і постійно діючих мотиви. По-перше, подолання соціального патерналізму залучало всіх громадян до знань, освіченості, стандарти якої постійно зростали, що відкривало вхід в простір “аристократизму духу” як виразу самоповаги, гідності і громадянської зрілості індивідів. По-друге, консолідація народу в націю вимагає нейтралізації станових, релігійних, моральних конфліктів і вироблення мови суспільної комунікації, яка може об’єднувати людей, незважаючи на істотні відмінності. Нею стає мова раціонального мислення. По-третє, розвиток виробництва, як в індустріальну, так і постіндустріальну, інформаційну епоху вимагає грамотних, знаючих, освічених працівників. Підготовка, формування широкого кола, необхідних для професійної діяльності – важлива функція сучасної освіти. Отже, “загальна, єдина в своїх основах система освіти – один з найважливіших устоїв, соціальних інститутів сучасного суспільства, які у значній мірі забезпечують його моральну зрілість, єдність, взаєморозуміння, добробут” [7, с. 10].

Визначення вказаної мети інституту освіти загалом має актуальне значення для розвитку української інституційної освіти. Для її розуміння потрібно враховувати становлення традиційної української ментальності, яка у діапазоні шкали цінностей від

колективізму до індивідуалізму більше тяжіла до європейських цінностей. За такими характеристиками, як індивідуалізм, прагнення до економічної самостійності, антиетатизм, сприйняття статку тощо, вона “у своїй вихідній потенції історично була досить конгруентна європейській. В історичному часовому континуумі ментальність, разом з іншими елементами неформального інституційного середовища, формує довгострокову кумулятивну спадкоємність інституційного розвитку суспільства (народу), детермінуючи тим самим його основну траєкторію. У взаємодії з іншими неформальними інституціями ментальність обумовлює інституційну спадкоємність історичної ретроспективи й перспективи системного моделювання економіки” [1, с. 264], – підкреслює Т.В. Гайдай. А також, безумовно, політики, культури, освіти.

Проблема інституційної освіти в Україні – це питання інституційної зрілості самого українського суспільства. Коеволюція природних, соціальних і культурних систем повинна змінити парадигму “панування” людини над природою, суспільством і собою. Одночасно у відносинах між людьми, спільнотами, групами, етносами тощо повинна встановитися культура діалогу і узгодження різних інтересів, терпимості, плюралізму цінностей, а не моральних і культурних розбіжностей. Подібна установка відповідає в загальних основах ментальності українського етнотипу: прагнення до незалежності, тобто свободи самовиразу, антиавторитаризм, толерантність, моральна відповідальність, культурна самодостатність, працьовитість, схильність до естетизації діяльності і побуту. Все це має безпосереднє відношення до освітньої діяльності, спрямованої до формування і встановлення певного, насамперед європейсько-цивілізаційного, порядку в українському суспільстві [3].

Зрозуміло, що реалізація вказаних принципів в предметному змісті і ціннісному забезпеченні є справою величезної складності і тривалості. Проголошені в якості основоположних принципів реформи освіти в Україні демократизація і гуманітаризація не завжди узгоджуються з суперечностями реальної ситуації як в навчальній практиці, так і в країні в цілому. Причому не “зовнішніми” суперечностями, які “на виду”, які ми спостерігаємо в політиці, управлінні, економічних процесах, а “внутрішніми”. Вони обумовлені, зокрема, “канонічністю” і заангажованістю “правильних” слів про навчання, творчість, компетентність тощо. Сутність інституційної освіти в тому, що вона в цілому є “полем комплексних досліджень, міждисциплінарного підходу і системного аналізу, оскільки є інституціональним об’єктом, який входить в соціальну систему, тому і системні її основні проблемні ситуації” [7, с. 16].

Динаміка соціально-економічних, політичних, ментальних перетворень в Україні вимагає перегляду філософських основ освіти і відповідь на питання: яка освіта потрібна людині XXI століття? І

якою повинна бути цінність самої людини і престиж освіти в суспільстві? Яким воно повинно бути по змісту і по формі, що зберегти з минулого в якості основи і від чого потрібно відмовитися? В характеристиці вищеназваних напрямків і відповідях на доленосні проблеми освіти принципово важливими є вихідні позиції. А саме: потрібно визначити, в якому цілісному інституційному середовищі, в його соціокультурних, історичних, національних, ментальних складових існує і розвивається українська система освіти.

Це важливо не лише для розуміння цільових установок освіти, її ціннісних основ і предметного змісту, її рівнів, форм і міри доступності різним соціальним індивідам. Тобто різним категоріям населення суспільства. Це передбачає класифікацію і відбір предметного змісту, знань, які забезпечують інформаційний “багаж” і розвиток особистісних здібностей, а також ціннісне, смисложиттєве обґрунтування мотивацій діяльності. Все це передбачає, як вже зазначалося, відповідне інституційне середовище, в якому відбувається соціалізація індивіда. Якою буде соціалізація – пасивною і наслідуваною, чи активною і творчою, залежить від інституційних засад життя.

Для успішної трансформації української освіти необхідне, насамперед, чітке усвідомлення інституційної структури реформованої самої освітньої системи. Вона включає конституційні та політико-правові норми, загальні соціально-культурні і правові рамки освіти, систему відносин між суб'єктами освіти, яка ґрунтується на свободі вибору конкурентних механізмів в самому освітньому середовищі. Якість створеної інституційної освітньої системи є вагомим чинником формування модерного, відповідного до вимог сучасного інформаційного світу, навчально-педагогічного середовища в Україні. Безумовно, стабільні та “прозорі” інституції забезпечують продуктивну роботу ринкових механізмів, вони важливі для успішної та результативної реалізації координації економіки, політики, культури і освіти. Слабке та невизначене інституційне середовище гальмує процеси реформування [1, с. 265]. В тому числі освіти.

Все зазначене спонукає до більш глибокого вивчення потенціалу інституційної освіти з метою створення захисних механізмів від соціальних негараздів і культурної деградації. В свою чергу це передбачає наявність адекватних засобів і освітньо-виховних технологій. Однак вказане може залишитися “мертвою” схемою, якщо “не буде персоніфіковано в привабливих образах людини, із поліфонії яких складається бажаний ідеал, яким людина хоче стати. І це бажання стимулює розвиток стійкої мотивації освіти” [7, с. 18]. Одним із проявів інституційної освіти і є енергія мотивації до одержання знань і навчання.

Важливим суб'єктом інституційних перетворень в освіті виступає держава. Призначення різних гілок державної влади в даному контексті полягає в реалізації системи конкурентних освітніх закладів у всій різноплановості їх інституційного змісту: правового, світоглядного, соціального, виховного, ціннісного тощо. Держава має спрямувати свою діяльність на укорінення базових засад інституційного середовища: економічної та індивідуальної свободи, конкуренції, чітко визначених прав власності, ефективного механізму їх захисту, системи загальнолюдських цінностей. Сучасна українська держава має гарантувати дотримання інституційного правопорядку, забезпечити ефективну дію механізмів регулювання економіки, культури, освіти. В кінцевому рахунку, це приводить до чіткої взаємодії інформаційних, організаційних, правових, економічних заходів розвитку і вдосконалення інституційної освіти.

Висновки. Одна з найважливіших теоретико-методологічних змін в структурі гуманітарного знання є процес активного розвитку аналітико-дискурсивного потенціалу концепції інституціоналізму. Дослідна програма інституціоналізму увібрала в себе основні структурні елементи неокласики, яка орієнтує на пріоритет інтересів індивіда. В їх контексті відбувається процес становлення інституційної освіти. В основі інституційної освіти лежить поняття інституції, пов'язаної з культурним та ментальним розвитком народу. Для українського інституту освіти принципово важливим є визначення цільових установок, її ціннісних основ і предметного змісту. Сутність інституційної освіти полягає в тому, що вона є результатом комплексного міждисциплінарного підходу і системного аналізу сучасного навчального процесу.

Список використаних джерел:

1. Гайдай, ТВ., 2008. 'Парадигма інституціоналізму : методологічний контекст : монографія', К. : *Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет»*, 296 с.
2. Дьюї, Д., 2003. 'Реконструкція в філософії. Проблеми человека', М. : *Республика*, 494 с.
3. Кремень, ВГ., 2009. 'Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору', К. : *Педагогічна думка*, 520 с.
4. Норт, Д., 2000. 'Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки', К. : *Основи*, 198 с.
5. Розенберг, Н., Бирцелл, ЛЕ., 2015. 'Как Запад стал богатым : экономическое преобразование индустриального мира', М. : Челябинск : *Социум; ИРИСЭН*, 448 с.
6. Фергюсон, Н., 2014. 'Цивилизация. Чем Запад отличается от остального мира', М. : *АСТ : CORPUS*, 544 с.
7. Пружинин, БИ., ред., 2009. 'Философия, культура, образование (материалы «круглого стола»)', *Вопросы философии*, № 3, С. 3-54.

8. Хайек, ФА., 1992. 'Пагубная самодеятельность. Ошибка социализма', М. : *Новости*, 304 с.

References:

1. Hayday, TV., 2008. 'Paradyhma instytutsionalizmu : metodolohichnyy kontekst : monohrafiya (Paradigm of Institutionalism : Methodological Context : A Monograph)', К. : *Vydavnycho-polihrafichnyy tsentr «Kyivus'kyu universytet»*, 296 s.
2. D'yui, D., 2003. 'Rekonstruktsiya v filosofii. Problemy cheloveka (Reconstruction in Philosophy. Problems of Man)', М. : *Respublika*, 494 s.
3. Kremen', VH., 2009. 'Filosofiya lyudynotsentryzmu v stratehiyakh osvith'oho prostoru (Philosophy of Human-Centrism in Educational Space Strategies)', К. : *Pedahohichna dumka*, 520 s.
4. Nort, D., 2000. 'Instytutsiyi, instytutsiyana zmina ta funktsionuvannya ekonomiky (Institutions, Institutional Change and the Functioning of the Economy)', К. : *Osnovy*, 198 s.
5. Rozenberg, N., Birtsdell, LE., 2015. 'Kak Zapad stal bogatym : ekonomicheskoye preobrazovaniye industrial'nogo mira (How the West Grew Rich : The Economic Transformation of the Industrial World)', М. : Chelyabinsk : *Sotsium; IRISEN*, 448 s.
6. Fergyson, N., 2014. 'Tsivilizatsiya. Chem Zapad otlichayetsya ot ostal'nogo mira (Civilization. How the West Is Different from the Rest of the World)', М. : *AST : CORPUS*, 544 s.
7. Pruzhinin, BI., red., 2009. 'Filosofiya, kul'tura, obrazovaniye (materialy «kruglogo stola») (Philosophy, Culture, Education (Materials of the "Round-Table Discussion"))', *Voprosy filosofii*, № 3, S. 3-54.
8. Khayyek, FA., 1992. 'Pagubnaya samodeyatel'nost'. Oshibka sotsializma (Self-destructive. The Error of Socialism)', М. : *Novosti*, 304 s.

DOI 10.33930/ed.2019.5007.18(11-12)-3

УДК 378.15

ОСОБЛИВОСТІ НОВИХ ВИМІРІВ ДУХОВНОСТІ В ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

THE NEW DIMENSIONS FEATURES OF SPIRITUALITY IN THE POST-SOVIET EDUCATIONAL SPACE

О. С. Цибулько

Актуальність теми дослідження. Ідея духовності завжди займала важливе місце у традиційній освіті. Джерелом духовної думки спочатку вважалося православ'я, але після зміни вектору духовності, джерелом стала

Urgency of the research. The idea of spirituality has always occupied an important place in traditional education. Orthodoxy was originally considered to be the source of spiritual thought, but after the change in the vector of spirituality,